

Политика и равноправие

Въведение

Създаването на модерната държавност и нейните институции през 18-ти и 19-ти век в Европа и Северна Америка: изборни органи на управление, парламентарна система, конституция, модерна армия - дава възможност за участие във властта на много повече хора, отколкото в традиционните съсловни общества. Модерният политически живот освобождава пътя на надпреварата на политически партии с различни програми, които обединя-

ват разнообразни обществени среди. Те организират политически събрания и митинги, и издават свои вестници и списания. Широко прокламираните от Френската революция принципи на свобода, равенство и братство стават притегателни за множество хора. Но на вас сигурно ви е направило впечатление, че когато се запознавате с политическата история на тези времена, вие почти не срещате имена на жени. Политическата дейност се свързва с дейността и изявата на мъжете. Политиката се оказва едно обширно поле за дейност, отредено само за единия от половете.

Но това не е просто резултат от разпределение на ролите и разделение на труда между половете. Знаем, че политическите институции вземат решения, които определят живота на всички хора. Там се разпределят парите на обществото (бюджета на страната), там се изработват законите, които определят условията на образованието и достъпа до него,

Кабинетът на Константин Стоилов, България, 1897 г.

труда и стопанската дейност, начина на наследяване, закрилата на определени групи хора и т.н. В много от тези решения политическите органи разделят хората и на групи полов признак.

Навярно мнозина си представят: "Вероятно жените са предпочитали да си стоят у дома и да водят по-сигурен живот, отдаден на семейството и децата, и са предоставили политиката на мъжете". Това е било вярно вероятно за много случаи, но не е било общовалидно, особено във времето около Френската революция. В историята виждаме, че в много европейски страни жените са изключвани систематично от политическата сфера, като на тях им е било забранявано да участват в политически прояви или са им били отнемани политически права. В някои страни - например в Унгария през 1848/1849г. - избирателният закон отнема на жените вече придобитото право на /макар и косвено/ гласуване.

Изключването на жените от участие в политическия живот не става само със законодателни мерки. Много повече то успява чрез

различни идеологически обосновки на неспособността на жените за политическа дейност, немалко от които можем да чуем и днес. На помощ във втората половина на 19-ти век е привлечено намиращото се в голям подем естествознание, което е трябвало да докаже, че биологично жените са предопределени за дома, а не за обществена дейност. По-късно с появата на психоаналитичното учение на Фройд, се привличат и други аргументи из областта на нервното и психично устройство на половете: жените са по-подвластни на сексуалността същества, неспособни за задълбочени умствени занимания и абстрактно мислене.

Феминизъм

Породилият се ожесточен обществен дебат всъщност насърчава обществената дейност и организиране на жените.

Така още през първата половина на 19-ти век се създават организации, които поставят в публичния дебат въпроса за правата на жените. Те са познати с общото наименование "феминизъм". Феминизмът включва редица

разновидности и никога не е бил единно движение. Това е така, защото жените принадлежат към най-различни обществени среди и политическите им интереси намират различен израз. Според незапознатите с това политическо направление, феминизмът е просто една идеология на омразата на определени/според тези предразсъдъци навярно нехаресвани/ жени към мъжете. Дори днес една българска лидерка на женска организация, запитана дали е феминистка, отговаря: "Не, не, и хиляди пъти не. Ние обичаме мъжете и живота по двойки". Но всъщност само някои най-радикални прояви на феминизма са насочени срещу мъжете. Либералният феминизъм се бори за пълно равнопоставяне между половете и изхожда от идеята, че хората от двата пола се раждат равни и трябва да имат равни шансове в своя живот. Либералният феминизъм не отхвърля семейството, а настоява за равнопоставяне на съпрузите в него. Като цяло феминизмът подлага на анализ начините, по които се говори за жените в обществото и йерархичните властови отношения между мъжете и жените. В най-общ план феминизмът ни учи да възприемаме всички хора преди всичко като субекти и да сме чувствителни към случаите на незащитеност на личността.

Югоизточна Европа

Нашият регион
Югоизточна Европа

има своя особена историческа съдба, белязана от много политически превратности и военни стълкновения - по-чести, отколкото в други части на Европа. Поради това, както и поради продължителното запазване на патриархални структури, обществата тук са приемани като доминирани от мъже в по-голяма степен. Нещо повече, поради дълготрайното отчуждение на големи групи от населението от централната власт - преди всичко в условията на живот в Османската империя - тук възникват понякога повече или по-малко трайни организирани форми на самозащита, които допринасят за изграждането на образци на мъжественост, в които героичното начало - юначеството - играе много голяма роля. Такива мъжки групи, възпети и героизирани

Македонски четници, 1903

рани в балканския фолклор са хайдути, клефти, четници и др. В процеса на модернизация на балканските общества, протекли с ожесточени обществени борби, революционно насилие и военни стълкновения, някои от тези образци и представи за юначество и мъжественост се преплитат с образите на революционери и воители и слагат отпечатък върху модерното мислене на мъжките роли.

Но ако се вгледаме в политическото развитие и дискусии през 19-ти и 20-ти век, ще открием аналогични на развитите европейски страни политически дебати по въпроса за равнопоставянето на половете и правата на жените.

Женски организации

В балканските страни още в условията на османска власт се открива място в обществения дебат за проблемите на равнопоставянето на половете. Първите женски дружества в балканските страни се създават пред средата на 19-ти век. Те нямат политически характер, тяхната цел е да подпомогнат жените в техния стремеж към образование, за да станат те преди всичко добри другарки на мъжете си и добри майки. В третата четвърт на 19-ти век се създават стотици такива дружества, които издържат бедни девойки да учат в чужбина, откриват детски градини и различни курсове. В тях все по-голяма роля започват да играят учителките - представители на една от малкото престижни професии, които обществото приема за позволени за /поне неомъжените/ жени. Нерядко младите учителки попадат под въздействието на со-

Деятелки на благотворителността за деца, 1928

циалистическите идеи - по онова време социалдемократията е от малкото политически сили, които включват в програмите си женското равнопоставяне. Доколкото като социалистки, те имат и интернационални контакти, в балканското женско движение виждаме случаи, когато учителки - активистки на социалдемократическото движение в една страна, се превръщат в лидерки на женско движение в съседна балканска страна. Такъв е случаят с учителката Стоянка - Цанка Йованович, която израства и се образова в България, остава в Белград се утвърждава като деятелка на сръбското женско движение.

Във втората половина на 19-ти век и началото на двадесети век се създават различни феминистки организации в страните от Югоизточна Европа. Едни от първите феминистки организации в региона са в Унгария. В 1865 г. там започва организираното женско движение с публикацията на "Манифест към жените". В следващите десетилетия са създадени десетки женски организации с политически, религиозно-политически и синдикален характер. Тук жените получават избирателни права още в 1919 г., а в 1922 г. в унгарския парламент влиза и първата народна пре-

Избори през ноември 1945: *"Всички на изборите!"* (Македония)

дставителка - Маргит Шлахта /1884 - 1974/, представителката на направиенето на християнския феминизъм, в който специфичните женски добродетели, националните ценности и семейството играят голяма роля наред с ценностите на женското образование и труд. В Турция първата организация за защита на женските права е създадена в 1913 г., през 1926г. е създадена Федерацията на турските жени, която подкрепя кемалистката политика и ценностите на републиката, разширяването на женското образование и насърчаването на майчинството. Тук - в кемалистка Турция - жените получават изборителни права за участие в местните избори в 1930 г., а в 1934 - и за парламентарните. В България женските дружества, обединени от борбата за достъп на жените до висше образование се сдружават в Български женски съюз (1901г.), чийто печатен орган е в. "Женски глас". От

него през 1903 г. се отделят жените - социалдемократки. Жените - социалдемократки вярват, че с идването си социализмът ще разреши и женския въпрос и не виждат смисъла на движението в отделни постижения по отношение на правата на жените. През 1910 г. е създаден Съюзът "Равноправие", ръководен от социалдемократки от реформисткото направиение. Преведена голяма феминистка литература, което дава възможност на организираниите жени да се включват в международния дебат за правата на жените. Българските жени получават изборителни права в 1937 г. (омъжени, разведени и вдовици). В Сърбия пропагандата на идеите за еманципация на жените се свързва с името на Драга Деянович (1840 - 1871). Активистка на сръбското младежко движение, тя изнася лекции за положението на жените в Сърбия и призовава сръбките да се освободят от подчинеността

През 30-те години закрилата на децата се превръща в поле за съвместна работа на жените от всички балкански страни. Първият конгрес за закрила на децата се провежда в Атина през 1936 г. Тук виждате две табла, които показват социалната дейност на белградската община, представени на Втория балкански конгрес за закрила на децата в Белград. Те илюстрират идеята за “социалното майчинство” като грижа за всички деца в обществото

си на мъжете. В Гърция жените получават право на глас през 1956г. В много страни жените получават изборителни права по времето не на демократични, а по-скоро на авторитарни политически режими.

Жените в благотворителността и обществените грижи

Най-широкото поле за обществена изява на жените във времето между средата на 19-ти и средата на 20-ти век, е сферата на обществената благотворителност. Когато говорим за нея, не трябва да си представяме непременно благородни дами, които раздават милостиня за Коледа на бедните деца и сираците. В Югоизточна Европа обществената благотворителност се развива преди всичко като дружествена активност. Женски, християнски, (в които участват преди всичко жени), червеноръстки, учителски и други дружества изграждат мрежата на обществената благотворителност в тясно взаимодействие между жени - домакини от средната класа и жени с професия. Най-много в тях се включват учителките, а по-късно също лекарки, агрономки, медицински сестри и други. Техните дружества откриват и издържат различни домове за сираци, за бедни деца, за стари хора, устройват трапезарии и народни кухни. В годините на Първата световна война мо-

жем да срещнем имената на хиляди жени, ангажирани в червеноръстки акции, които се грижат за болни войници, за военнопленници, или за гробовете на починали войници от противниковата страна.

Забележителна дейност в областта на социалната подкрепа извършват женските благотворителни организации в Унгария, където организираната обществена благотворителност се създава най-рано от страните в нашия регион. Например още по време на революционните събития през 1848/1849 г. сестрата на прочутия унгарски революционер Лайош Кошут - Сузана Кошут участва като главна сестра на организираните военни болници по време на революцията.

В Турция женската благотворителност води началото си от създаденото през 1898 г. в Солун под ръководството на Емине Семидже женско благотворително дружество, което след това се развива като организационна мрежа. През 1914 г. тук е създаден и Съюз за закрила на децата. Българският съюз за закрила на децата е основан през 1925 г. В него през 1927 г. се създава специална институция - на т. нар. учителки - съветнички, които се подготвят за социална, просветна и благотворителна дейност в селата. През тридесетте години те организират стотици

Група еврейски жени от Кюстендил в началото на 20 век
Архив на Еврейски исторически музей, София

трапезарии за бедните деца. Най-известната функционерка на съюза е Констанца Ляпчева. Тя вярва, че корените на благотворителността не са в милостинята, а в идеята за създаване на достойни човешки същества. През 30-те години от около 6000 души, ангажирани в дружества, които се занимават с грижи за стари хора, 5000 са били жени. Българският женски съюз открива през 1932 г. "Висша социална школа за жени", където се подготвят квалифицирани служителки за социалните служби.

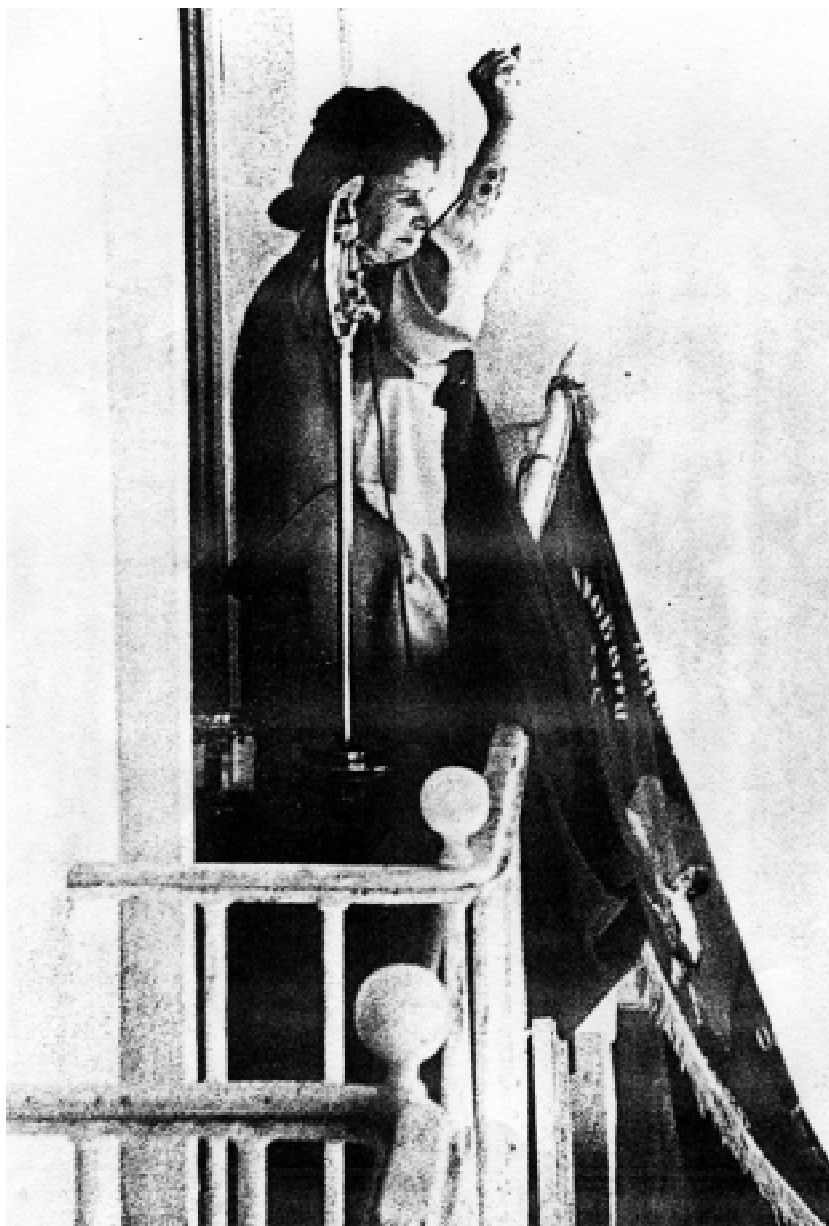
Мнозина от жените, ангажирани в обществената благотворителност, смятат, че само в тази обществена дейност реализират истински своята "женска" природа. Тази тяхна представа е в съзвучие с идеите за т. нар. "социално майчинство" - удължената извън семейство майчинска роля на жената. Независимо, че тази идея е също критикувана от някои феминистки среди като израз на полово нера-

венство, трябва да имаме предвид, че много от развитите от жените опит, практики, умения и идеи в социалната област по-късно служат като първообраз на съвременната социална държава и поставят началото на професионалните социални дейности.

Времето на социализма

След Втората световна война в онези страни от Югоизточна Европа, където идват на власт комунистическите партии, жените получават безусловен достъп до институциите на властта наравно с мъжете. Нещо повече този достъп се отнася до отделни жени от най-широки обществени среди - фабрични работнички, животновъдки, строителни работнички. Заради своите трудови постижения те също са включени във властовите структури, нещо което в предишните времена наистина е било невъзможно. Но това е време, когато в условията на тоталитарните режими

ролята на изборните институции се променя и практически е сведена до минимум. Ето защо е много трудно да се правят изводи за политическата роля на жените само от процентите участие на жени във властовите институции. Най-същественото е това, че с разтурването на феминистските организации, диалогът за политическите половоспецифични роли се ограничава извънредно много и се откъсва от диалога между половете, който се развива в другите страни. Участието на жени във властта не води автоматично до решаване на определени проблеми на жените. Така например силното ограничаване на абортите в някои страни/напр. Румъния/и пронасталистките/насърчаващи раждаемостта/ мерки в другите страни не срещат отпор сред поставените под контрола на властта женски организации, нито предизвикват дискусия сред жените в парламента, или направо се подкрепят от тях.

Цола Драгойчева, член на Политбюро на БКП, 60-те години

След началото на демократичните промени от 1989г. насам се оказва, че голяма част

от тежестите на прехода се понасят от жените. Те са по-засегнати от безработицата и от

Попълнете таблицата като намерите допълнителна информация:

Дейности	Първата половина на 19-ти век	Втората половина на 19-ти век	Първата половина на 20-ти век	Втората половина на 20-ти век
Образование за жени				
Женски организации				
Първите жени с университетско образование				
Женски благотворителни организации				
Политически права				

упадъка на социалната мрежа. Престъпни канали за износ на проститутки се опитват да примамят множество млади момичета. Различните групи жени се нуждаят от това техният глас да се чува в обществото. В този смисъл политическата равнопоставеност на половете, равенството на шансовете и свободният избор са цели, които продължават да подържат необходимостта от повече политическо съзнание и на двата пола.

Източници:

Организираното участие на жените в политиката започва едва през първата половина на 20-ти век. Но и по-рано е имало политически активни жени

1. Разказ за живота на кралица Мария (Румъния)

[...] "И тази млада, интелигентна, чувствителна, смела и добре подготвена за делови неща Британска принцеса става жена на срамежливия Фердинанд... Този брак е замислен като достоен по произход и основната му цел е да осигури стабилността на (Румънското) кралство и наследници за трона.

От самото начало става ясно, че кралицата е с по-силен характер. Тя е възпитавана в семейство, в което бабата е господствала, и от жените се е очаквало да готвят, да се грижат за домакинството, изобщо да бъдат истински съпруги. От друга страна тя знае, че благородният произход задължава и тя поема кралските отговорности, така както е възпитавана във Великобритания.

Тя незабавно започва да учи румънски език, един латински език, и да показва гордостта от двойното си поданство. За нейната дейтелност няма граници и тя развива способността си да влияе на хората, с които се сре-

ща. В много случаи поведението ѝ е съвсем спонтанно и например начинът, по който подбира мъжете в своята свита, предизвиква клюки, въпреки че румънците по това време са по-близко до днешното либерално общество, отколкото до Викторианска Англия. Като изключим скандалните истории, Мари е много популярна. Нейните позиции се засилват особено по време на Балканската война 1912-1913 г., когато тя стига до фронта. Работи като медицинска сестра и лекува войници, болни от тиф, и други заразни болести.

На нея, най-вече, Румъния дължи решението си да се присъедини към Антантата. Изхождайки от военни и геополитически съображения Фердинанд е готов да подкрепи Германия, но кралицата успява да го убеди, че Англия и съюзниците от Антантата ще спечелят." [...]

Л. Тейлър "Животът на кралица Мария", 1996

Отговорете на въпросите:

1. Как е била възпитана Мария в своя дом? Какво е трябвало да умее да върши?

2. Какъв брак сключва тя? Кога тя започва да учи румънски? Защо и е бил необходим той?

- Какво е нейното отношение според автора към румънците?

- Как кралица Мария помага на своята страна по време на Балканските войни 1912-1913 г.?

- Какво е било политическото ѝ влияние в румънското общество?

3. Какво мислите за участието на жените във властта?

4. Трябва ли жените, които заемат високи постове във властта да се грижат и за семействата си? Трябва ли да умеят да готвят и да домакинстват?

5. Трябва ли хората /мъже и жени/, които се посвещават на кариерата си да бъдат заместени от някой друг в домашния труд?

*Политическото участие на жените се е развивало стъпка по стъпка,
това показва и следващият унгарски пример*

2. Разгледайте следната таблица за участието на жените в Унгария в парламента и правителството (1922 - 1994 г.):

Година на избори	Абсолютен брой и % на жените, членове на парламента	Жени, председателки на парламента	Жени-министърки	Министерства
1922	1 Маргит Шлахта			
1931	1 Ана Кетели			
1935	2			
1939	2			
1944	12 (2.4%)			
1945	14 (3.3.)			
1947	22 (5.3%)			
1949	71 (17,6%)		1949-1951 Ана Ратеко	Социални грижи
1953	52 (17.4%)		1956 Ана Кетели	Администрация
1958	62 (18%)		1958-1961 Валерия Бенке	Култура
1963	62 (18,2%)	1963-1967 Иштване Ваш	1955-1971 Йозефине Ваш	Лека промишленост
1967	69 (19,7%)			
1971	84 (23,8%)		1971-1980 Кешерю Яношне	Лека промишленост
1975	101 (28,6%)			
1980	106 (30,1%)			
1985	80 (20,7%)		1987-1990 Юдит Сехак	Здраве и социални грижи
1990	27 (7%)		1990 Каталин Ботош	Министър без портфейл
1994	43 (11,1,%)		1994-95 Кошане Ковач Магда	Труд

Jónás Károly, *Pártpanoptikum 1948-1990*, (Wax Cabinet of Parties), Budapest, 1990.

Отговорете на въпросите:

1. Обърнете внимание на динамиката на участието на жените в историческото развитие. Кога виждаме първата жена в унгарския парламент?

2. Какво си спомняте за Маргит Шлахта? Какви са били нейните убеждения?

3. С какво нейното участие е обогатило политическия живот?

4. Кога делът на жените - депутати в унгарския парламент достига своя връх? Как си обяснявате това?

5. Как комунистическата власт се от-

нася към участието на жените във властта? Как това се отразява на мястото на жените в обществото?

6. В кои области виждаме най-често жените на ръководни длъжности в управлението на страната?

- в икономиката
- в промишлеността
- в социалните области
- в културата
- в икономиката
- в земеделието
- в просветата

Унгария, началото на 20-ти век

7. Посочете имена на жени - министри и народни представители от вашата страна. В кои области се срещат те?

Писателят Христо Силянов (роден през 1880 г.) участва в борбата за освобождение на Македония от Османско владичество в края на 19-ти и началото на 20-ти век. По-късно работи като журналист. Неговите спомени са написани като писма до учителката по литература Маня М., която също подкрепя освободителните борби

3. Писмо на един македонски четник

[...] "Ти облажаваше бурния живот на твоите братя и проклинаше своя пол. Мисълта, че никога няма да излезеш вън от ролята на милосърдна сестра, че си осъдена докрай само да прибиращ в къщата си блажени бездомници, да им пращаш ризи и чорапи...тази мисъл подсичаше

крилата на твоите блянове. И ти се чувстваше родена нещастница, жигосана от съдбата.

Разбирах те, Маня, напълно те разбихах. Аз също се мислех осъден да бъда докрай прикован от града...като работен вол, който без принуждение крачи към кланицата...Допущаш ли, че тази мисъл за един мъж е по-малко мъчителна от твоето съзнавано безсилие на жена?" [...]

"Писма и изповеди на един македонски четник",
1928

Отговорете на въпросите:

1. Какви типове мъже и жени описва авторът? Опишете женските дейности от текста.

2. Защо авторът предполага, че жената не е доволна от своя пол? Защо той говори за "безсилие на жената" и я нарича "нещастница?"

3. Какво разбира според вас авторът под "бурен живот"?

4. Защо според автора мъжът, който е

"прикован към града" може да бъде сравнен с "работен вол"?

5. Какви стереотипи за половите роли утвърждава авторът?

6. В кои обществени движения на Балканите се осъществяват тези стереотипи за мъжките роли?

7. Трябва ли жените и мъжете да се стремят към един и същ идеал на поведение?

Подчертайте верните твърдения:

Истинският мъж според автора:

- трябва да живее за високи идеали
- трябва да бъде покорен
- трябва да живее спокойно
- трябва да има бурен живот
- трябва да бъде работлив
- трябва да бъде търпелив
- трябва да е силен и смел
- трябва да е образован.

От жените през първата половина на 20-ти век се е очаквало да се грижат главно за своите съпрузи и деца. Но е имало и жени, които са се опитвали да променят тези нагласи. Не е било никак лесно за една жена от началото на века да е политически активна, тъй като политиката се е смятала за мъжка работа. Една от тези жени е Халиде Едип Адивар от Турция

4. Биография на Халиде Адивар (родена 1884, Турция)

"Известната писателка и героиня на националното движение за независимост е написала истории, които проникват дълбоко в душата и вълнуват читателя...

Халиде Едип Адивар

Тя се изявява като изтъкнат интелектуален водач по време на войната за независимост и Кемалистката съпротива. В годините на републиканското управление, обаче, Халиде Адивар започва да критикува кемалистката политика и е принудена да напусне страната си и да живее в изгнание до края на живота си".

Отговорете на въпросите:

1. Какво знаете за кемалистката революция в Турция?
2. Какво тя променя по отношение на положението на жените?
3. Кога жените в Турция получават избирателни права?
4. Приемате ли емиграцията на обществени дейци по политически причини?

5. Снимка: Констанца Ляпчева и Георги Драгоев (България, 1934)

Каква според вас е ситуацията, която представя снимката?

Посочете верните отговори:

- снимката представя семейство в домашна обстановка
- снимката представя работен кабинет
- мъжът е подчинен служебно на жената
- жената, която седи на стола, е служебно подчинена на мъжа
- жената и мъжът са колеги, които обсъждат обща работа.

1. Опитайте се да съставите кратки биографии на героите от снимката по следната схема:

- семеен произход
- образование
- служебна кариера.

2. Намерете във въведението името на Констанца Ляпчева и си припомнете нейната дейност.

6. Статия на Димитрана Иванова, сп. "Женски глас" (България, 1926)

[...] "И ако жената, омъжената или момичето, може да отиде във фабрики и работилници, в кантори и канцеларии, защо да не може да стане съдия, адвокат, депутат, журналист, машинист, проповедник, лекар, професор, висш чиновник и "какво ли не още"... С какво право ще искате вие, щом тя е заставена да работи, да я оставите само всред черния труд, да ѝ препречвате пътя на интелектуалния труд?" [...]

Отговорете на въпросите:

1. За какво отношение към женския труд пледира Димитрана Иванова?
2. Кои професии са били нещо обикновено за жените в средата на двадесетте години?
3. До кои професии според Димитрана

Женска демонстрация за права на жените, Унгария, началото на 20-ти век

Иванова жените не са били допускани?

Напишете есе

"Моята бъдеща професия"

ва къщата, стъкми закуската на децата, сложи яденето да ври за обяд и портата тихо поскърцва зад нея... Петрана все бърза." [...]

7. Списание "Жената днес"

(България, 1950-те)

[...] "...Такава е тя, бригадирката на градинарската бригада ...Йорданка Битунска. Не жали ни труд, ни време. И празниците за нея са делници. Случвало се е да остави на именния си ден гостите в къщи..." "Агрономката на кооперативното стопанство Ганка Цонева се усмихна: - Брей, огън си! Сън не те хваща! Знаеш ли какво? Ще ти дам моето джобно фенерче. Провери топломерите в парниците! Ако температурата е под плюс петнайсет градуса, пускай рамките и хвърляй отгоре рогозките!" [...]

[...] "И тая сутрин още по тъмно Петрана тръгна към фермата. Утрин не я съдържа много в леглото. Пропее ли петела и тя се подигне из постелята. Почист-

Отговорете на въпросите:

1. Какви са по професия жените, за които се говори в текстовете?
2. За кои от тях разбирате, че са ръководителки?
3. Как се справят те със своите задължения в работата?
4. Къде ги виждаме в традиционните семейни роли?
5. Как се справят със семейните си задължения?
6. Къде в текстовете виждате създадения от комунистическата идеология идеал за жена?
7. Какви позитивни промени носи социализмът в положението на жените?
8. Какви проблеми не успява да реши социализмът?